

LIETUVOS, KAIP PAKRANTĖS VALSTYBĖS, TEISIŲ IR PAREIGŲ PAGAL 1982 METŲ JŪRŲ TEISĖS KONVENCIJĄ ĮGYVENDINIMO PROBLEMAS

Indrė Isokaite

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedros
doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 79
El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt

Straipsnyje apžvelgiamos pagrindiniame tarptautinės jūrų teisės akte – 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijoje – įtvirtintos pakrantės valstybės teisės ir pareigos ir nagrinėjamas jų įgyvendinimas Lietuvos teisėje. Vertinamas Lietuvos pasinaudojimas konvencijos pakrantės valstybėms suteikiamomis galimybėmis, konvencijoje numatytų įsipareigojimų vykdymas, nacionalinio reglamentavimo pakankamumas, poreikis ir reikšmė.

The Article provides the review of the rights and duties of a coastal state implemented in the basic instrument of international sea law, the 1982 United Nations Convention of the Law of the Sea, and deals with their implementation in the Lithuanian law. Lithuania's making use of the opportunities granted by the convention, performance of the obligations under the convention, sufficiency of national regulation, the need and importance thereof are hereby analysed.

Įvadas

Nors Lietuvą įprasta vadinti jūrine valstybe, įsigilinus į termino „jūrinė“ reikšmę, tai gali būti diskutuotina¹, tačiau, žinoma, neabejotinai Lietuva yra pakrantės valstybė. Pakrantės valstybės statusą ji turi pagal tarptautinės jūrų teisės terminiją ir teisės aktus, iš kurių pagrindinis yra jūrų ar net vandenynų konstitucija vadinama 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (toliau ir – Jūrų teisės konvencija, Konvenci-

ja) [1]. Ši konvencija, nustatydamą pasaulio jūrų ir vandenynų teisinį režimą, savo reglamentavimo srityje pakrantės valstybėms suteikia teises, taip pat įpareigoja.

Jūrų teisės konvencijoje įtvirtintų teisių ir pareigų įgyvendinimo Lietuvos teisėje analizė aktuali ir įdomi ne tik dėl jūros reikšmės ir vaidmens valstybėje, bet ir dėl to, kad Lietuva Konvenciją ratifikavo vos prieš penkerius metus². Tačiau pirmiausia ši klausimą paskatino panagrinėti dažni

¹ Dėl to, ar Lietuva yra jūrinė valstybė, vyksta diskusijos, žr. „Ar Lietuva – jūrinė valstybė?“ [15; 17].

² Lietuva Konvenciją ratifikavo 2003 m. rugsėjo 9 d. įstatymu, įsigaliojusiu 2003 m. lapkričio 11 d. [4]; pagal Konvencijos 308 straipsnyje numatytą tvarką Lietuvai ji įsigaliojo 2003 m. gruodžio 12 dieną.

įvykiai, kai kitos gretimos valstybės pažeidžia Lietuvos teises jos jūros erdvių atžvilgiu ar kyla tokio pažeidimo grėsmė įvairiais atvejais, tačiau Lietuvai dažnai būna sudėtinga tinkamai apginti savo teises ir teisėtus interesus, o taip gali būti ir dėl galimo tinkamo reglamentavimo ir jo vykdymo kontrolės mechanizmo trūkumo³. Dėl to šiame straipsnyje ir siekiama išsiaiškinti, ar Lietuva yra įgyvendinusi pakrantės valstybės teises ir vykdo įsipareigojimus pagal Jūrų teisės konvenciją, ar pakankamai turi nacionalinių priemonių, kokios pagrindinės tokio įgyvendinimo ar neįgyvendinimo aplinkybės, poreikis, reikšmė ir perspektyvos.

Pažymėtina, kad straipsnyje jokių būdu nesiekama išanalizuoti kiekvienos iš Konvencijoje numatytų pakrantės valstybės teisių ir pareigų įgyvendinimo Lietuvos teisėje ir juo labiau visų su tuo susijusių problemų: tokio išsamaus tyrimo tiesiog neleistų straipsnio apimtis, tačiau vertinamos tik pagrindinės autorės pasirinktos sritys, leidžiančios padaryti bendras išva-

³ Vienas iš atvejų, kai Konvencijoje pakrantės valstybėms suteikiamos teisės nustatyti tam tikrus reikalavimus jos jūros erdvės neįgyvendinimas Lietuvos teisėje galėtų apsunkinti šalies interesų gynybą, yra *Nord Stream*, arba Šiaurės Europos dujotiekio, planuojamas tiesimas Baltijos jūros dugnu, Lietuvai sukėlęs ar dar galintis sukelti tiek ekologinių, teisinių, tiek ekonominių ir politinių padarinių. Nors dujotiekis, kaip numatyta, neis per Lietuvos išskirtinę ekonominę zoną ar kontinentinį šelfą, šis projektas Lietuvai parodė grėsmę, kad vamzdynų, kabelių tiesimo, statinių ir įrenginių statymo minėtose jūros erdvėse nereglamentavimas nacionalinėje teisėje galėjo smarkiai apsunkinti Lietuvos teisių ir interesų gynybą šiame dujotiekio tiesimo projekte ir kovą su jo keliamomis grėsmėmis, kurios išlieka (pvz., kylančiomis dėl Baltijos jūros dugne paskendusiu cheminių ginklų ir sprogmenų, kurie gali būti paliesti, vėlesnės dujotiekio eksploatacijos ir kt.). Tačiau dujotiekio projektas yra tik vienas iš pavyzdžių – naftos gavyba Baltijos jūroje yra ne mažesnis iššūkis.

das dėl Konvencijos nuostatų įgyvendinimo. Atkreiptinas dėmesys, kad daugiausia dėmesio skiriama būtent nacionalinio reglamentavimo Konvencijos atžvilgiu analizei, poreikiui ir reikšmei, o toks reglamentavimas dažniausiai yra pakrantės valstybės teisė, įpareigojančios nuostatos Konvencijoje paprastai tiesiog susijusios su atitinkamų reikalavimų ar principų laikymusi. Dėl šių priežasčių straipsnyje daugiausia kalbama apie pakrantės valstybės teisių pagal Konvenciją įgyvendinimą, kiek tai susiję su nacionalinės teisės aktais, bet ne pareigų vykdymą ar atsakomybę, tai neaptariama.

Pirmiau nurodytais aspektais beveik nenagrinėtą Lietuvoje temą straipsnyje padeda atskleisti įvairių analizės metodų – sisteminio, teleologinio, aprašomojo, istorinio – sintezė, o šaltinių pagrindą sudaro Lietuvos įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriuose yra Lietuvos jūros erdves reglamentuojančių nuostatų.

Pakrantės valstybės teisės ir pareigos pagal Jūrų teisės konvenciją

Jūrų teisės konvencijoje nustatytas pakrantės valstybių teises ir pareigas galima nagrinėti kaip joms suteikiamas išskirtinės ekonominės zonos, teritorinės jūros ir kontinentinio šelfo atžvilgiu. Nedidelę dalį sudaro pakrantės valstybės teisės jos gretutinėje zonoje.

Dauguma pakrantės valstybių teisių suteiktos jos išskirtinėje ekonominėje zonoje. Čia ji turi suverenias teises specialioms tikslams, tačiau neturi suvereniteto, kurį būtų galima palyginti su tuo, kokį ji turi savo teritorijoje ar teritorinėje jūroje; greičiau ji

turi – neviršijant Konvencijos nuostatų – suverenias teises, susijusias su ištekliais ir jurisdikcija, statinių, jūros mokslinių tyrimų ir jūros aplinkos apsaugos atžvilgiu. Suteikdama šias teises, Konvencija taip pat nustato pakrantės valstybėms tam tikrą atsakomybę ir pareigas [16].

Pagal Jūrų teisės konvenciją (55 straipsnį) pakrantės valstybei suteikiamos suverenios teisės tirti ir eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius išteklius ir negyvuosius gamtos turtus bei kitaip tirti ir eksploatuoti išskirtinę ekonominę zoną, joje valstybė turi jūros aplinkos apsaugos ir išsaugojimo, jūrų mokslinių tyrimų ir kitų sričių jurisdikciją. Pakrantės valstybė, vykdydama savo suverenias teises tirti, eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius gamtos išteklius išskirtinėje ekonominėje zonoje, gali imtis priemonių, įskaitant laivo apžiūrą, patikrinimą, areštą ir teisminį tyrimą, kuriuos yra būtinos užtikrinti, kad būtų laikomasi įstatymų ir kitų teisės aktų, kuriuos pakrantės valstybė priėmė vadovaudamasi šia konvencija (73 straipsnis). Konvencijoje (58 straipsnis) taip pat nurodoma, jog kitos valstybės, naudodamosi Konvencijoje numatytais teisėmis ir vykdydamos savo pareigas išskirtinėje ekonominėje zonoje, turi deramai atsižvelgti į pakrantės valstybės teises ir pareigas bei laikytis pagal Konvencijos nuostatas ir kitas tarptautinės teisės normas priimtų įstatymų ir kitų teisės aktų. Be minėtų teisių, pagal Konvenciją (60 straipsnį) išskirtinėje ekonominėje zonoje pakrantės valstybė turi išimtinę teisę statyti įrenginius ir statinius, dirbtines salas, leisti reglamentuoti jų statybą, naudojimą ir eksploatavimą. Pakrantės valstybė turi jurisdikciją tokiems įrenginiams ir

statiniams, įskaitant teisę leisti įstatymus ir kitus teisės aktus muitinės, mokesčių, sveikatos, saugumo ir imigracijos srityse.

Konvencijoje (60 straipsnyje) numatyta, kad pakrantės valstybė nustato leistinus gyvųjų išteklių sugavimo išskirtinėje zonoje kiekius ir savo pajėgumus gaudyti gyvuosius išteklius išskirtinėje ekonominėje zonoje (62 straipsnis). Pakrantės valstybės įpareigojamos keistis atitinkama moksline informacija dėl žuvų išteklių ir jų išsaugojimo (Konvencijos 61 straipsnis). Jos turi priimti Konvenciją atitinkančius reikiamus teisės aktus dėl žvejybos išskirtinėje ekonominėje zonoje (pvz., dėl žvejų ir žvejybos laivų licencijavimo, žvejybos kvotų nustatymo ir pan.; 62 straipsnis). Pažymėtina, kad įgyvendindamos suverenią teisę eksploatuoti savo gamtos turtus, pakrantės valstybės privalo vadovautis savo aplinkos apsaugos politika ir pareiga saugoti ir išsaugoti jūros aplinką (193 straipsnis). Pagal Konvenciją pakrantės valstybės taip pat turi imtis atitinkamų veiksmų dėl jūros erdvių delimitavimo ir dėl jūrinių ginčų sprendimo (jos turi pripažinti pasirinktų institucijų kompetenciją spręsti valstybės jūrinius ginčus).

Kita Jūrų teisės konvencijos nuostatų dalis reglamentuoja pakrantės valstybės statusą jos teritorinės jūros atžvilgiu. Konvencija (21 straipsnis) suteikia teisę pakrantės valstybei, laikantis Konvencijos nuostatų ir kitų tarptautinės teisės normų, priimti įstatymus ir kitus teisės aktus, susijusius su taikiu plaukimu teritorine jūra, tam tikrose srityse, pavyzdžiui, navigacijos saugumo, navigacijos ir kitų įrenginių apsaugos, kabelių ir vamzdynų apsaugos, gyvųjų išteklių išsaugojimo ir kitose, ir

tokius teisės aktus valstybė privalo oficialiai skelbti. Konvencija (79 straipsnis) taip pat numato, kad atitinkamos Konvencijos nuostatos neriboja pakrantės valstybės teisės nustatyti kabelių ar vamzdynų klojimo jos teritorijoje ar teritorinėje jūroje sąlygas. Be to, pakrantės valstybės, įgyvendindamos suverenitetą savo teritorinėje jūroje, gali priimti įstatymus ir kitus teisės aktus, skirtus išvengti, sumažinti ir kontroliuoti jūros aplinkos teršimą iš užsienio laivų, taip pat jo taikaus plaukimo metu. Apskritai galima teigti, kad pakrantės valstybė turi teisę nustatyti tokį teritorinės jūros režimą, kuris atitinka jos politinius, ekonominius ir gynybinius interesus [18, p. 47]. Teritorinė jūra laikytina pakrantės valstybės teritorijos dalimi, tačiau jūroje galima ir kitų užsienio valstybių ar piliečių veikla, žinoma, tik sutikus ar kontroliuojant pakrantės valstybei.

Kontinentiniame šelfe pakrantės valstybė turi išimtinę teisę suteikti leidimą vykdyti bet kokiais tikslais atliekamus jame gręžimo darbus ir juos reguliuoti (Konvencijos 81 straipsnis). Pakrantės valstybės kontinentinio šelfo atžvilgiu įgyvendina suverenias teises, siekdamos jį tirti ir eksploatuoti gamtos turtus (77 straipsnis). Įgyvendindamos savo suverenitetą, pakrantės valstybės turi išimtinę teisę tiek savo kontinentiniame šelfe, tiek teritorinėje jūroje ir išskirtinėje ekonominėje zonoje reglamentuoti mokslinius jūros tyrimus, duoti jiems leidimą ir juos vykdyti vadovaujantis Konvencija (245 straipsnis). Pakrantės valstybės išimtinė teisė tirti ir naudoti kontinentinį šelfą taip pat apima kai kurias kitas teises ir pareigas, kurias garantuoja šios pagrindinės teisės įgyvendinimą [18,

p. 95], pavyzdžiui, aplink statinius įrengti saugumo zonas, imtis būtinų priemonių apsaugoti jose gyvuosius išteklius ir pan. Pakrantės valstybės išimtinės teisės į dirbtinių salų, įrengimų ir statinių kontinentiniame šelfe statybą, leidimą statyti ir reguliavimą (80 straipsnis) nesiskiria nuo teisių išskirtinėje ekonominėje zonoje.

Konvencijoje pakrantės valstybėms taip pat suteikiamos tam tikros teisės gretutinėje zonoje – jūros zonoje, gretimose teritorinei jūrai. Čia jos gali vykdyti kontrolės funkcijas, reikalingas sutrukdyti pažeisti jų muitų, fiskalinės, imigracijos ar sanitarijos įstatymus ir taisykles, galiojančias jos teritorijoje ar teritorinėje jūroje, bei bausti už padarytus jų pažeidimus (33 straipsnis).

Nacionalinio reglamentavimo poreikis

Iš pateiktų Konvencijos nuostatų apžvalgos matyti, kad nors daugumą teisių Konvencija suteikia pakrantės valstybei tiesiogiai (pavyzdžiui, teisę tirti ir eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius išteklius ir negyvuosius gamtos turtus savo išskirtinėje ekonominėje zonoje), tačiau dažniausiai teisių įgyvendinimą daro priklausomą nuo atitinkamo pakrantės valstybės vidaus reglamentavimo. Toks nacionalinis reglamentavimas būtinas, viena vertus, dėl to, kad jo nesant galėtų būti pažeistos kitų valstybių teisės, kurias Konvencija joms suteikia pakrantės valstybės jūros erdvėse, pavyzdžiui, dėl žvejybos teritorinėje jūroje, mokslinių tyrimų, gręžimo darbų kontinentiniame šelfe ir pan., kita vertus, nesant nustatytų nacionalinių reikalavimų nukenčia pačios pakrantės valstybės interesai. Teisės taip pat neatsiejamoms nuo pa-

reigų, todėl, pavyzdžiui, įgyvendindamos Konvencijos suteikiamą suverenitetą pakrantės valstybės jūros erdvėse, šios valstybės privalo nepažeisti aplinkos apsaugos ir išsaugojimo pareigos. Galima sakyti, kad pakrantės valstybėms jų jūros erdvių atžvilgiu nustatytos pareigos iš esmės remiasi atvirosios jūros laisvėmis⁴ ir išplaukia iš bendrųjų tarptautinės teisės principų, įskaitant solidarumo, bendradarbiavimo, informavimo, kitų valstybių teisių ir teisėtų interesų apsaugos.

Taigi Konvencijos suteikiamos pakrantės valstybėms teisės ir pareigos remiasi tiek atitinkamos apimties jų suverenitetu jūros erdvių atžvilgiu, tiek kitų valstybių teisių ir interesų pakrantės valstybės jūros erdvėse įgyvendinimo galimybių užtikrinimo poreikiu. Pakrantės valstybei Konvencijoje suteikiamos teisės yra gana bendros, deklaracinės ir joms įgyvendinti dažnai reikia nacionalinio mechanizmo, o kai kurios nuostatos yra įpareigojančios. Tad nors prisijungimas prie Konvencijos Lietuvos Respublikai suteikė galimybę remtis joje nustatytomis pažangiomis jūrų teisės normomis savo santykiuose su kitomis valstybėmis, kaip kad teigiama aiškinamajame rašte dėl Konvencijos ratifikavimo įstatymo projekto [13], tokiai galimybei įgyvendinti reikia dar ir pačios pakrantės valstybės indėlio, kuris būtinas ir dėl savo, kaip pakrantės valstybės, teisių ir teisėtų interesų apsaugos. Tai patvirtina jau vien

gausios Jūrų teisės konvencijos nuostatos, įtvirtinančios kitų valstybių pareigą laikytis atitinkančių Konvencijos ir kitas tarptautinės teisės normas pakrantės valstybės nustatytų reikalavimų. Toliau ir nagrinėjama, ar Lietuva yra nustačiusi tokius reikalavimus, ar yra įgyvendinusi kitas pakrantės valstybės teises ir pareigas.

Teisinis reglamentavimas Lietuvoje

Minėta, kad Lietuva Jūrų teisės konvenciją ratifikavo ir ji įsigaliojo Lietuvai ne taip seniai. Vienas iš pagrindinių Lietuvos teisės aktų, susijusių su Konvencijos įgyvendinimu, yra 2004 m. gruodžio 6 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo ribų patvirtinimo ir pavedimo ministerijoms ir Vyriausybės įstaigoms parengti reikiamus teisės aktus“ [9]. Šiuo nutarimu Vyriausybė patvirtino Lietuvos teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo ribas bei pavedė ministerijoms ir Vyriausybės įstaigoms parengti reikiamus teisės aktus, kuriais būtų suformuota darni įstatymų ir kitų teisės aktų sistema. Atitinkamoms ministerijoms buvo pavesta iki 2005 m. kovo 31 d. nustatyti poreikį ir prireikus parengti įstatymų ir kitų teisės aktų projektus, kuriais būtų įgyvendintos tarptautinės teisės normos Lietuvos gretutinėje zonoje, išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe, įtvirtintos Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse, ir suformuota vieninga teisinė sistema nuo pažeidimų prevencijos iki administracinės ar baudžiamosios atsakomybės. Pavyzdžiui, Aplinkos minis-

⁴ Atvirosios jūros laisvės yra laisvės, kuriomis atvirojoje jūroje, laikydamosi nustatytų sąlygų, naudojasi tiek pakrantės valstybės, tiek valstybės, neturinčios priėjimo prie jūros, būtent laivybos laisvė, žvejybos laisvė, laisvė kloti povandeninius kabelius ir vamzdynus, skraidymų virš atvirosios jūros laisvė, mokslinių tyrimų laisvė ir laisvė statyti dirbtines salas ir kitus įrenginius.

terijai – dėl inžinerinių statinių ir komunikacijų jūroje statybos ir eksploataavimo, gyvųjų jūros išteklių išsaugojimo, naudingųjų išteklių paieškos, tyrimo ir eksploataavimo, aplinkos išsaugojimo, jos teršimo prevencijos ir sumažinimo, atliekų ir medžiagų išmetimo ar laidojimo išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe; Aplinkos ministerijai kartu su Švietimo ir mokslo ministerija – dėl mokslinių jūros tyrimų išskirtinėje ekonominėje zonoje; Krašto apsaugos ministerijai kartu su Vidaus reikalų ministerija – dėl gelbėjimo operacijų, persekiojimo karštais pėdsakais teisės; Susisiekimo ministerijai – dėl laivybos navigacijos saugumo, jūrų eismo reguliavimo, navigacijos priemonių apsaugos; Žemės ūkio ministerijai – dėl žvejybos išskirtinėje ekonominėje zonoje ir t. t. Taigi svarbu, kad nutarimu buvo aptartos Lietuvos teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo ribos, apibrėžiančios akvatorijos dalį Baltijos jūroje, kurioje galioja visiškai ar dalinė Lietuvos jurisdikcija. Tai suteikė galimybę efektyviau eksploatuoti ir kontroliuoti gamtos išteklius, saugoti aplinką nuo taršos, užtikrinti laivybos ir navigacijos saugumą, kontroliuoti valstybės sieną [20]. Tačiau tokiai galimybei įgyvendinti, kaip jau minėta, reikia sukurti atitinkamą teisinę bazę ir užtikrinti praktinio įgyvendinimo ir kontrolės mechanizmą. Deja, pažymėtina, kad nutarime pasirinkta formuluotė „nustatyti poreikį ir prireikus parengti“ iš esmės suteikia galimybę ministerijoms nesiimti joms nurodytų veiksmų.

Vienas iš negausių teisės aktų, priimtų vykdant nurodytame nutarime atitinkamoms institucijoms nustatytus įpareigo-

jimus, yra susisiekimo ministro 2007 m. gegužės 2 d. įsakymas, kuriuo patvirtintas Navigacinių leidinių sudarymo, korektūros, išleidimo bei platinimo tvarkos aprašas ir Lietuvos saugios laivybos administracijai pavesta sudaryti, koreguoti, išleisti ir platinti navigacinius leidinius [12]. Jis papildė gana nemažą saugios navigacijos srityje priimtų nacionalinės teisės aktų grupę⁵. Navigaciją reglamentuojančių teisės aktų apžvalga, žinoma, nėra šio straipsnio tikslas, tačiau paminėtinas pagrindinis – Lietuvos Respublikos saugios laivybos įstatymas [5], nustatantis saugios laivybos reikalavimus laivams, plaukiojantiems su Lietuvos valstybės vėliava, bei užsienio laivams, įplaukiantiems į Lietuvos Respublikos jūrų uostus, taip pat reglamentuojantis saugios laivybos valstybinę priežiūrą ir administravimą, žmonių ir laivų gelbėjimą, laivų avarijų tyrimą, paskendusio turto iškėlimą bei atsakomybę už saugios laivybos reikalavimų nevykdymą. Šis įstatymas ir kiti navigacijos ir jos saugumo srityje priimti Lietuvos teisės aktai leidžia manyti, kad ši sritis yra viena iš nedaugelio, kuriose pakrantės valstybės teisės ir pareigos Konvencijos atžvilgiu Lietuva įgyvendinusi pakankamai išsamiai.

Pažymėtina, kad Lietuvos teisės aktuose nemažai dėmesio skiriama teritorinės jūros režimui užtikrinti, įskaitant valstybės sienos jūroje apsaugos, taikaus plaukimo reglamentavimą. Dar 1995 m. birželio 8 d. buvo patvirtinta Lietuvos Respublikos valstybės sienos jūroje ir teritorinės jūros apsaugos koncepcija [11], kurios tikslas –

⁵ Žr. Lietuvos saugios laivybos administracijos interneto svetainėje esamą teisinę informaciją // <http://www.msa.lt/index.php/lt/35841/>

nustatyti bendruosius Lietuvos Respublikos valstybės sienos jūroje ir teritorinės jūros apsaugos principus. Pagal šį dokumentą teritorinės jūros apsaugos politika ir praktika siekiama užtikrinti valstybės suverenitetą ir ginti jos interesus jūroje. Konceptijoje numatytos ir svarbiausios veiklos kryptys, tobulinant teisinę bazę, iš kurių – su valstybės siena ir jos apsauga susijusių įstatymų ir teisės aktų tobulinimas; užsienio laivų taikaus plaukimo teritorine jūra, taip pat jų veiklos Lietuvos ekonominėje zonoje sąlygas ir tvarką reglamentuojančių teisės aktų rengimas; laivų įplaukimo į Klaipėdos uostą taisyklių rengimas, subjektų, vykdančių Lietuvos Respublikos valstybės sienos jūroje ir teritorinės jūros apsaugą, įgaliojimų, teisių ir pareigų nustatymas. Ilgainiui dalis šių teisės aktų buvo priimta. Pavyzdžiui, paminėtinos Valstybės sienos jūroje ir teritorinės jūros apsaugos sistemos funkcionavimo taisyklės [10], taip pat siekiant užtikrinti tinkamą Lietuvos Respublikos teritorinės jūros, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo apsaugą ir kontrolę 2005 m. lapkričio 2 d. sudaryta Teritorinės jūros, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo apsaugos ir kontrolės komisija ir jos patvirtinti nuostatai [8]. Tačiau teritorinės jūros reglamentavimas nacionalinėje teisėje Jūrų teisės konvencijos atžvilgiu vis dėlto nėra išsamus. Pavyzdžiui, taikus plaukimas, reikalavimai teritorine jūra plaukiantiems užsienio laivams, jų sustabdymo ir kiti klausimai reglamentuoti Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatyme [7]. Tačiau taikus plaukimas neregamentuotas, pavyzdžiui, tokiose Konvencijos srityse – pakrantės

valstybės žvejybos, gyvųjų jūros išteklių išsaugojimo, kuriose pakrantės valstybei rekomenduojama nustatyti reglamentavimą. Pažymėtina, kad Lietuva nėra įgyvendinusi teisės nustatyti kabelių ar vamzdynų klojimo jos teritorinėje jūroje sąlygas ir tvarką, kurią pakrantės valstybėms suteikia Konvencija.

Kita Konvencijos atžvilgiu nagrinėtina sritis, kuri Lietuvoje nepalikta be nacionalinio reglamentavimo, yra jūros ir jos aplinkos apsauga ir išsaugojimas. Tai ne tik pakrantės valstybių, bet visų valstybių pareiga, šiuo tikslu priimta ne viena tarptautinė sutartis, juo rūpinasi ir tarptautinės organizacijos. Vis dėlto išskirtinėje ekonominėje zonoje pakrantės valstybėms Konvencijoje suteikiamų suverenių teisių tirti ir eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius išteklius ir negyvuosius gamtos turtus bei kitaip tirti ir eksploatuoti išskirtinę ekonominę zoną bei įgyvendinti jurisdikciją dėl jūros aplinkos apsaugos ir išsaugojimo, jūrų mokslinių tyrimų ir kitose srityse vertinimas gana sudėtingas, nes, viena vertus, jūros ir jos aplinkos apsaugai skirtų bei atsakomybę už pažeidimus reglamentuojančių teisės aktų yra, kita vertus, nuostatų dėl Konvencijoje nurodytų aspektų trūksta. Paminėtinas pagrindinis – Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas [6]. Šio įstatymo projekto aiškinamajame rašte [14] nurodoma nemažai įstatymui įgyvendinti reikalingų priimti teisės aktų, pavyzdžiui, dėl Lietuvos jūros rajono vandens, dugno ir gelmių gyvųjų ir negyvųjų išteklių žvalgybos ir eksploatacijos, dirbtinių statinių ir eksploatacijos, kasimo, geologinių tyrimų, mokslinių jūros tyrimų ir kitos veiklos leidimų išdavimo,

taip pat minima pajūrio apsaugos juostos ir zonos naudojimo taisyklės, pranešimų apie kenksmingų medžiagų išmetimus jūroje taisyklės, leidimų iškastam gruntui laidoti jūroje išdavimo taisyklės, pavojingų medžiagų gabenimo laivais taisyklės ir kt. Dalis iš minėtų teisės aktų, būtent dėl gyvųjų ir negyvųjų išteklių žvalgybos ir eksploatavimo, statinių ir jų eksploatavimo, mokslinių jūros tyrimų ir kitos veiklos Lietuvos jūros erdvėse turėtų būti priimti ir pagal Jūrų teisės konvenciją, tačiau kol kas tokių nacionalinės teisės aktų beveik nėra. Tik kai kuriems iš pastarųjų klausimų skirta keli straipsniai kituose įstatymuose. Pavyzdžiui, Jūros aplinkos apsaugos įstatyme yra nuostatų dėl mokslinių jūros tyrimų. Pagal šį įstatymą Aplinkos ministerija koordinuoja Lietuvos Respublikos asmenų mokslinius tyrimus, susijusius su jūros rajono⁶ gamtos ištekliais, jų naudojimu ir aplinkos apsauga, bei per Užsienio reikalų ministeriją pagal Jūrų teisės konvencijos nuostatas nustato sąlygas ir išduoda leidimus užsienio šalių fiziniams ir juridiniams asmenims arba Lietuvos ir užsienio šalių asmenims atlikti jūros rajone bendrus tyrimus. Taip pat numatyta, kad hidrotechnikos statinių, žuvų fermų, uostų statyba, rekonstrukcija, taip pat kasimo, gręžimo, sprogdinimo darbai, seisminiai tyrimai, karinės pratybos ir kita planuojama veikla, galinti turėti neigiamą poveikį jūros rajono aplinkai, atliekama tik Aplinkos apsaugos, Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymų, kitų teisės aktų nustatyta tvarka, t. y. gavus teigiamą

Aplinkos ministerijos sprendimą. Vis dėlto tai tik pavienės ir gana neišsamios Konvencijoje pakrantės valstybei numatytų galimybių reglamentuoti mokslinius jūros tyrimus, gręžimo darbus kontinentiniame šelfe, įrenginių ir statinių statybą ir kitą veiklą nuostatos, nes tokios veiklos sąlygų, reikalavimų jai, įskaitant gyvųjų išteklių apsaugos ir išsaugojimo pareigą, išsamaus reglamentavimo Lietuvos teisėje nėra.

Kalbant apie atsakomybės reglamentavimą paminėtina, kad už įvairius jūros aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimus (pavyzdžiui, susijusius su aplinkos teršimu, Lietuvos Respublikos jūros rajono vandens, dugno ir gelmių gamtos išteklių žvalgyba ir gavyba, stacionarių ar plūduriuojančių įrenginių ar konstrukcijų, terminalų, žuvų fermų statyba, povandeninių elektros kabelių tiesimu, hidrotechnikos ir kitų įrenginių, uostų statyba, rekonstravimu ar plėtimu, kasimo, gręžimo, sprogdinimo darbais, seisminiais, moksliniais tyrimais, karinėmis pratybomis ir kita neigiama poveikį aplinkai sukeliančia veikla) numatyta administracinė atsakomybė (Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso [2] 56 straipsnis – jūros aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimas). Administracinės baudos už atskiras sudėtis numatytos skirtingos ir apskritai už skirtingus pažeidimus gali būti nuo 500 iki 50 000 litų. Tokios sankcijos leidžia diferencijuoti atsakomybę konkrečiu atveju, tačiau vertinti jų efektyvumą gana sudėtinga, ypač žinant, kad žala aplinkai dažnai būna sunkiai įvertinama, ilgalaikė, specifinė.

Nacionalinis reglamentavimas dėl kontinentinio šelfo Lietuvoje ypač skurdus.

⁶ Jūros rajonas apima valstybės vidaus vandenį, teritorinę jūrą, išskirtinę ekonominę zoną.

Dauguma valstybių priėmė kontinentinio šelfo įstatymus [18, p. 96], o Lietuva iš esmės turi tik sutarčių dėl kontinentinio šelfo atribojimo Baltijos jūroje ir sudėtį Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse [3] (251 straipsnis – orlaivio, laivo arba stacionarios platformos kontinentiniame šelfe užgrobimas). Reikia pripažinti, kad kontinentiniame šelfe, taip pat išskirtinėje ekonominėje zonoje įrenginių, dirbtinių salų ir statinių statymo reikalavimai, sąlygos ir tvarka neregamentuoti.

Ši bendra pagrindinių nacionalinės teisės aktų, susijusių su Konvencijos įgyvendinimu, apžvalga leidžia teigti, kad kai kuriose srityse, būtent navigacijos saugumo, jūros aplinkos apsaugos ir išsaugojimo, valstybės sienos jūroje ir teritorinės jūros apsaugos, taikaus plaukimo, atsakomybės už pažeidimus nustatymo Lietuva yra pakankamai išsamiai ar bent iš dalies įgyvendinusi pakrantės valstybės teises ir pareigas, kiek tai susiję su teisinės bazės sukūrimu Jūrų teisės konvencijos atžvilgiu. Tačiau įrenginių, statinių statyba, eksploatavimas, naudojimas, kabelių ir vamzdynų klojimo sąlygos, moksliniai jūrų tyrimai ir gręžimo darbai kontinentiniame šelfe ir užsienio valstybių asmenų ir laivų Konvencijos leidžiama veikla pakrantės valstybės jūros erdvėse iš esmės apskritai nėra reglamentuoti⁷.

⁷ Tai, kad nėra nacionalinio reglamentavimo Konvencijos atžvilgiu, ypač dėl kabelių ir vamzdynų tiesimo, doc. dr. D. Žalimas nurodė kaip vieną iš spragų, kurią Lietuvai reikia užpildyti, vertindamas *Nord Stream* dujotiekio tiesimo keliamas grėsmes Lietuvai straipsnyje „Nord Stream dujotiekio projektas tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės kontekste“ [19].

Išvados

Apžvelgus Jūrų teisės konvencijoje nustatytas pakrantės valstybės teises ir pareigas bei išanalizavus Lietuvos teisės aktus jūros erdvių reglamentavimo srityje, darytina išvada, kad Lietuvos Respublika vis dėlto nėra pakankamai įgyvendinusi minėtų Konvencijos nuostatų. Kai kuriose srityse – jūros aplinkos apsaugos ir išsaugojimo, navigacijos saugumo, valstybės sienos jūroje apsaugos ir teritorinės jūros režimo, taikaus plaukimo, atsakomybės už pažeidimus nustatymo – Lietuva bent iš dalies yra įgyvendinusi pakrantės valstybės teises ir pareigas Jūrų teisės konvencijos atžvilgiu, kiek tai susiję su teisinės bazės sukūrimu nustatant atitinkamus reikalavimus, sąlygas, tvarką ir pan. Tačiau vis dar yra sričių, kuriose Lietuva nepasinaudojo Konvencijoje numatytais pakrantės valstybės galimybėmis, būtent įrenginių, dirbtinių salų, statinių statyba, eksploatavimas, naudojimas, kabelių ir vamzdynų klojimo sąlygos, moksliniai jūrų tyrimai, gręžimo darbai kontinentiniame šelfe, užsienio valstybių asmenų ir laivų pagal Konvenciją leistina veikla Lietuvos jūros erdvėse iš esmės visiškai neregamentuoti.

Pažymėtina, kad atitinkamų teisės aktų jūros erdvių reglamentavimo srityje poreikis įvardijamas įstatymų aiškinamuosiuose raštuose, nutarimuose ar net pačiuose įstatymuose nurodomas poįstatyminio teisės akto poreikis, tačiau dalis tokių teisės aktų nepriimta. Be to, pažymėtina, kad vietoj specialių teisės aktų, išsamiai reglamentuojančių tam tikrą sritį, pavyzdžiui, veiklą kontinentiniame šelfe, dažnai tik kelios atskiros reglamentuotino klausimo nuos-

tatos įtraukiamos į kitus įstatymus. Taip iš esmės sukuriamas sektorinis padrikas reglamentavimas, o išsamaus, sisteminio pasigendama. Todėl svarstyтина ir specialaus Lietuvos įstatymo jos jūros erdvių teisiniui režimui konkretinti priėmimo galimybė.

Tai, kad nėra pakankamo reglamentavimo nacionaliniu lygiu, apsunkina pakrantės valstybės interesų gynybą, nes Jūrų teisės konvencijos nuostatos gana abstrakčios, teisės formuluojamos kaip principai, kuriems įgyvendinti reikia nacionalinio mechanizmo. Toks nacionalinis reglamentavimas būtinas ir dėl to, kad jo nesant galėtų būti pažeistos kitų valstybių teisės, kurias Konvencija joms suteikia pakrantės valstybės jūros erdvėse, pavyzdžiui, dėl žvejybos teritorinėje jūroje, mokslinių jūros tyrimų išskirtinėje ekonominėje zonoje

ar grėžimo darbų kontinentiniame šelfe, jei tokią veiklą valstybės norėtų vykdyti, be to, nenustatydamą nacionalinių reikalavimų, pakrantės valstybė susilpnina ir savo teisių gynybą. Pakrantės valstybės teisės neatsiejamą nuo pareigų, kurios iš esmės susijusios su kitoms valstybėms Konvencijoje numatytais teisėmis pakrantės valstybių jūros erdvių atžvilgiu.

Galiausiai pabrėžtina, kad Konvencijoje įtvirtintų pakrantės valstybės teisių nustatyti reikalavimus jos išskirtinės ekonominės zonos, kontinentinio šelfo, teritorinės jūros atžvilgiu bei reglamentuoti veiklos jos jūros erdvėse klausimus įgyvendinimas padėtų ne tik visapusiškai ir visaverčiai įgyvendinti pakrantės valstybės teises ir valdžią jos akvatorijoje, bet ir gerokai efektyviau ginti Lietuvos teises ir teisėtus interesus, kai kyla jų pažeidimo grėsmė.

LITERATŪRA

1. 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios. 2003, Nr. 107-4786.
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos ir Susitarimo dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos XI dalies įgyvendinimo ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 107-4784.
5. Lietuvos Respublikos saugios laivybos įstatymas (nauja redakcija) // Valstybės žinios. 2005, Nr. 31-974.
6. Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 108-2731.
7. Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 42-1192.
8. 2005 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1188 „Dėl Teritorinės

jūros, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo apsaugos ir kontrolės komisijos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 131-4737.

9. 2004 m. gruodžio 6 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo ribų patvirtinimo ir pavedimo ministerijoms ir Vyriausybės įstaigoms parengti reikiamus teisės aktus“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 177-6573.

10. 1996 m. liepos 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 914 „Dėl Valstybės sienos jūroje ir teritorinės jūros apsaugos sistemos funkcionavimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1996, Nr. 75-1811.

11. 1995 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 816 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienos jūroje ir teritorinės jūros apsaugos koncepcijos“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 49-1213.

12. 2007 m. gegužės 2 d. susisiekimo ministro įsakymas Nr. 3-166 „Dėl Navigacinių leidinių su-

darymo, korektūros, išleidimo bei platinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 50-1983.

13. 2003 m. birželio 30 d. įstatymo „Dėl Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos ir Susitarimo dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos XI dalies įgyvendinimo ratifikavimo“ projekto aiškinamasis raštas Nr. IXP-2735 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=214386&p_query=&p_tr2=

14. 1996 m. lapkričio 4 d. Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. 1008(2) // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=32458&p_query=mokslini%F8%20tyrin%EBjim%F8%20j%FBroje&p_tr2=2

15. „Ar Lietuva – jūrinė valstybė?“ / Vakarų ekspresas, 2005 m. rugpjūčio 11 d. // <http://www.ve.lt/?rub=1065924810&data=2005-08-11&id=1123692360>

16. Bernaerts A. Bernaerts' Guide to the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea.

Kanada, Trafford Publishing, 2005 // <http://www.bernaerts-sealaw.com/EEC.doc>

17. Gražulis A. „Ar Lietuva – jūrinė valstybė?“ / „Lietuvos rytas“, 2007 m. rugpjūčio 9 d. // <http://www.lrytas.lt/-11866340211185594883-p1-Istorija-Ar-Lietuva-j%C5%ABrin%C4%97-valstyb%C4%97.htm>

18. Katuoka S. Tarptautinė jūrų teisė. Vilnius: Eugrimas, 1997.

19. Žalimas D. Nord Stream dujotiekio projektas tarptautinės ir ES teisės kontekste. Interneto dienraštis Bernardinai.lt 2007 m. kovo 14 d. // <http://search.delfi.lt/cache.php?id=B3BB99D51E02A9C0>

20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės interneto svetainė. Aktualijos. 2004 m. gruodžio 1 d. // <http://209.85.135.104/search?q=cache:ATsJ75GqOTAJ:www.lrvk.lt/main.php%3Fid%3Daktualijos/p.php%26n%3D1913+lietuvas+iisskirtine+ekonomine+zona&hl=lt&ct=clnk&cd=3&gl=lt>

21. Lietuvos saugios laivybos administracijos interneto svetainė. Teisinė informacija // www.msa.lt

THE PROBLEMS OF LITHUANIA'S IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS AND DUTIES OF A COASTAL STATE UNDER THE 1982 CONVENTION ON THE LAW OF THE SEA

Indrė Isokaitytė

S u m m a r y

The Article provides the review of the rights and duties of a coastal state established in the basic instrument of the international sea law, the 1982 United Nations Convention of the Law of the Sea, and deals with their implementation in the Lithuanian law. The topic is being revealed with the help of synthesis of various research methods, systematic, teleologic, descriptive, historic, and the basis of the sources lies in the provisions of the local legal acts regulating marine zones of Lithuania. Summary of the coastal state's rights granted by the Convention and obligations established reveals that domestic regulation by the coastal state is necessary, on the one hand, because its absence might violate the rights of other states granted on them by the Convention in respect of coastal state's marine zones or would encumber their exercise, and on the other hand, in absence of local requirements established the interests of the coastal states are harmed. The analysis leads to a conclusion that the state of Lithuania has still not implemented the said Convention provisions properly. In several fields, in

particular, protection and conservation of the marine environment, navigation safety, protection of the state sea frontier and territorial sea, innocent passage, establishment of liability for violations, Lithuania has at least partially implemented the rights and duties of a coastal state under the Convention, however, construction of artificial islands, installations and other constructions, their exploitation and operation, laying submarine cables and pipelines, drilling on the continental shelf and marine research, activities of individuals and vessels of foreign states in the Lithuania's marine zones allowed under the Convention are actually not regulated at all. Finally, it is being emphasized that implementation of the coastal state's rights to establish local requirements in respect of its exclusive economic zone, continental shelf, territorial sea and to regulate the activity issues on its marine zones would contribute not only to the full and comprehensive implementation of the rights of Lithuania in its waters, but also to a more efficient protection of the rights and interest of the Lithuanian State.

Įteikta 2008 m. kovo 3 d.

Priimta publikuoti 2008 m. birželio 27 d.